

ABSTRACTIE; ἀφαίρεσις, de la a *phaireisthai*, a dezgoli, a extrage; lat. *abstractio* de la *abstrahere*, a detașa, a desprinde (mental). Zeul „dă și ia” – *didoi kai aphairetai* (Dem., 68B30 D.K.). „Dacă am urmări ca din lucruri... să desprindem ce poate fi mai mic...” – *tò àphaireithen...* (Pl., *Prm.*, 158c3). La Arist., mai conceptualizant, este prin opoziție cu *prósthesis*, adăugare, adiție (ca în *Crit.* 46c platonice) dar și în determinație logică-epistemologică, în *Despre cer*, III, 299a 12-16 „noțiunile matematice sunt obținute prin abstracțiuni, pe când cele privitoare la corpurile naturale prin adăugare” – *ex aphaireseos... ta mathematiká... tà de physiká ek prosthéseos*. În *De An.* III, 7, 431b12-16 însă „cele socotite abstracte <sufletul> le gândește, ca în cazul când ar fi vorba de noțiunea de *cârn*, cârnul ca atare, nefiind considerat aparte. Concavul în schimb, dacă ar fi gândit în act, ar putea fi gândit separat de carnea în care există concavitatea. Astfel gândește intelectul în matematică, prin urmare ia entitățile matematice ca și cum ar fi separate”. Dar alături de abstracțizarea de tip matematic stă aceea inductivă. Aceasta înseamnă că din experiența rezultată pe seama percepțiilor „decurge principiul artei și al științei”. În sine universalul nu este separat de individuale, dar „prin inducție... anumite proprietăți pot fi separate, deci ele nu sunt în separație” (*An. post.*, II, 19, 100 a 1-5; 18, 89 b5. Două căi, așadar, nu însă în exclusiune, ci dinspre *episteme* ca întreg, în complementaritate (vd. *Inducție*).

ACADEMIA (Ἀκαδημία, Ἀκαδημία) – numele școlii platonice, dar și al altor câtorva (poate încă patru) atât de distincte uneori, încât nimic

doctrinar nu le va mai lega de prima. Întemeiată de *Platon* după revenirea la Athena (387 ante) din prima călătorie siciliană, într-o dumbravă, la periferia cetății, lângă grădinile eroului mitic *Academos* (sau *Hecademos*), *Academia* devine repede populară în întreaga Grecie, ca și în Asia elenizată. „Prima școală de filosofie despre care se poate vorbi cu certitudine”, *Academia*, nefiind o confrerie a inițiaților cum va fi fost „școala/secta” pythagorică, este deschisă tuturor „iubitorilor de înțelepciune” pentru care organizează un învățământ riguros, are statut juridic, reglementări interioare, buget (Robin, 1935, pp. 11, 12). Templul consacrat Muzelor (*Museion*) adăpostea, se pare, și o bibliotecă; dirijate de un scolarh, cursurile sunt ținute de profesori cu reputație; cele de filosofie de *Speusippos* și de *Xenocrates*, cele de matematică și astronomie de *Eudoxos* și de *Theaitetos*. *Aristotel* însuși, elev mai întâi, către sfârșitul stagiului în *Academia*, este profesor de retorică. Scolarhul și profesorii mai organizau întâlniri – *symposia* – ale elevilor pentru dezbateri în comun. Metoda de învățământ ar fi fost predominant dialogală (socratică), având cele mai mari virtuți prin aceea că elevii învățau și să gândească. Totodată, problematizând, dascălii înșiși câștigau, depășindu-se mereu: „E cu mult mai frumos ca îndeletnicindu-te cu toate acestea și slujindu-te de arta dialecticii, luând în grijă un suflet pe potrivă, să sădești și să semeni în el învățături unite cu știința, singurele care nu rămân sterpe, venind în sprijin și celui ce le-a sădit și, rodind ele însele, o dată semănate în alte inimi, învățături... fără de moarte” (*Phd.*, 276 a – 277 e). Se pare însă că nu era ocolită nici expunerea didactică, nici chiar de către *Platon* (Robin, p. 13; Gigon, 1961, p. 94). În paralel cu învățământul de școală, esoteric, *Academia* a mai fost și un „centru de cercetare”, în care lucrau profesorii:

„Nu încapă îndoială că aci... s-au citit întâia dată dialogurile platonice” (Noica, 1968, p. XXIII) și că tot aici, întemeietorul *Academiei* și-ar fi expus ultima filosofie, aceea din așa-numitele „doctrină nescrise”. După moartea lui Pl., „nu fără un penibil dezacord între candidații refuzați, căci, printr-o reglementare de principiu, elevii școlii alegeau succesarul” (Gigon, 1961, p. 94), ieșind victorios, Speusip. conduce școala până în 339/38, deci timp de opt ani. Lipsită de prezența fascinantă a marelui ei întemeietor, *Academia* începe să decadă. Procesul continuă cu Xen. (solarh până în anul morții sale, 315/14), care și este ultimul conducător al *Academiei* vechi, cum avea să fie numită. *Polemon*, discipolul său, n-a fost în măsură să mai salveze ceea ce, poate, nici nu mai era de salvat. Degradată prin epigoni, filosofia platonice, suflet al *Academiei*, se va fi retras într-un „orizont de așteptare”, pentru a zice astfel după Jauss. Pe de altă parte, timpul istoric însuși impunea „împarantezarea” sa. Era nevoie de alte „experimente”, căci alți și alții începuseră să fie vremea și oamenii. Lui *Polemon*, îi urmează *Krates* din Athena (270/69 – 268/64), elevul lui *Pol.*, *Arcesilaos* ia conducerea *Academiei* în 268/64, dar îi modifică esențial doctrina. De aceea se și admite că o dată cu el începe, dar se și sfârșește *Academia* de mijloc. *Arcesil.*, mai curând un interimar, și *Academia* medie, o secvență de trecere, o nouă istorie începe cu *Lacydes*, solarh, între 241/40-224/22 (după *Diog. Laert.*, IV, 59), dar mai sigur cu *Carneades*. Între *Lac.* și *Carn.* este un interval incert: celui dintâi i-ar fi urmat la conducerea *Academiei* medii (*Academiei* noi?), *Telecleos* (224/22-216/15), acestuia *Evandros* (din 216/15 până nu se știe când). *Carn.* însă, succesori al lui *Evan.* și solarh până în anul, prezumat, al morții sale, 129, este adevăratul întemeietor al

Noii Academii care, prin *probabilism* se individualizează radical, în raport cu platonismul. Lui Carn., la conducerea școlii, i-ar fi urmat un alt Carneades, fiul lui Polemachos, acestuia un incert Crates din Tars și numai apoi *Cleitomahos din Cartagina*, scolarh până pe la 110/9. Acestuia i-ar fi urmat *Philon din Larissa*, care (împreună cu *Charmidas*) trece drept întemeietorul altei Academii, a patra, iar lui Philon, *Antiokhos din Ascalon* (88? – 68?), dar, printr-o ruptură, totuși, numele lui fiind legat de o a cincea *Academie*. Prin Phil. și Antioch. (întrucâtva și prin primul Carneades), doctrinele academiilor postplatonice intră în arealul roman, principalul reconstructor, și nu numai partizan, fiind Cicero. În Athena avea să renască târziu, cu *Proclos*, ca organizare, dar mai cu seamă ca spirit; nu însă în ordine doctrinartistică, ci în aceea aporetică.

ACCIDENT; συμβεβηκός – part. trecut de la συμβαίω, a merge împreună, a cădea de acord, a fi/ a se fi adăugat, a se întâlni întâmplător, a surveni, a avea loc, la Pl., (*Cra.*, 398b), chiar a fi, a exista într-un fel oarecare; lat. *accidens* – (Quint., III, 6, 56; V, 10, 25): evenimente, situație/situații neprevăzute (τὰ συμβαίνοντα, Xenof., *Hell.*, 7, I, 24; Cyr., I, 6, 43; „determinație a ceva... ne necesară și neconstantă” (Arist., *Metaph.*, Δ, 30, 1025 a, 4-5). La *Epicur*, în accepție diferită, συμβεβηκότα numind „atributele” ca proprietăți constante (concomitente) ale lucrurilor („formele, culorile, mărimile și greutatețile... însușiri care se afirmă ca atribute despre corp, în măsura în care sunt proprietăți constante/concomitente – *sym*”; *Scris. către Hdt.*, 68, în Diog. Laert., X). Pentru accident, Epicur are alt cuvânt – *symptoma* (coincidentă, eveniment fortuit): „folosind termenul de «accidente» (*symptomata*)... spunem că accidentul n-are natura lucrului întreg căruia îi aparține și

căruia... îi dăm numele de corp...” (70). Conceptualizarea filosofică aparține însă lui *Aristotel*. (1) Mai curând în modul neființei decât în acela al ființei (nu-și este suficient sieși, nu se ivește și nu pierе „datorită unui proces de naștere și distrugere”, ci instantaneu; *Metaph.*, E, 3, 1027 a 30), în urmare, nu formează obiectul unei „speculații” distincte: „nu există o știință a accidentului”; „despre accident... nu există cunoaștere demonstrativă” (E, 2, 1026 b 35, 1026 b 25; *An. Post.*, I, 6, 75 a). Cu excepția totuși a accidentului prin/în sine (*kath autó*), ca atribut esențial „termenul *accident* mai are și alt înțeles, de această dată numind acele însușiri care revin esenței unui lucru, dar nu sunt cuprinse în ea, de ex. proprietatea triumphiului de a avea suma unghiurilor egală cu aceea a două unghiuri drepte (*Metaph.*, Δ, 30, 1025 a 30). Necesari și eterni, aparținând „în mod esențial” subiectului, fără a sta însă ca subiect (de unde și punerea în condiția accidentului), „este clar că atât concluziile, cât și premisele demonstrațiilor care dau o cunoaștere științifică” se referă și la *accident* prin sine (*An. Post.*, I 6 75 a). Dar reprezentativ, în gen, este *accidentul* care nu există în sine. Capitolul (articolul) 30 din cartea Δ a *Metaph.*, poate un dicționar de termeni, destinat, cum se prezumă, „marelui public”, începe prin a defini și *accidentul* în această speță: este „o determinație ce revine unui lucru”, însă nu are nici necesitate, nici constanță, fiind neesențial. De aici și apropierea de neființă, dar numai atât, pentru că altfel el este una cu însuși faptul de a fi al ființei prin *accident* (*kata symbebekós*). Căci „despre ființă se spune că este prin accident și prin sine”. Ea este în chip accidental, fie când aceluiași subiect îi revin două atribute care nu se presupun cu necesitate, ca în exemplul: „omul drept este muzician”, fie întrucât predicatul nu

aparține cu necesitate subiectului: „omul este muzician”, fie când subiectul este accident, al predicatului, adică al unui subiect trecut în condiție de predicat, ca în propoziția: „muzicianul este om” (*Metaph.*, Δ, 7, 1017 a 5-25). Existent deci, *accidentul* este în această condiție doar nominal: ca nume (*ónoma*, E, 2, 1026 b 10). Nu avem de a face cu un nominalism *sui generis* (în deosebire de cel de mai târziu, medieval, aplicat ființei ca accident), ci, poate, cu o specificație menită să distingă încă mai exact, până la nuanță, între în sine și prin altul. Neesențial, dispărând brusc, așa cum și apare, deși cu existență reală atâta cât există, după ce încetează de a mai fi *accidentul* „nu mai subzistă decât în cuvânt” (Thoma, *De ente*, 7). Totodată, ne necesar și neesențial, rezultă numai întâmplător: nu există „o cauză determinată” a accidentului, ci doar „întâmplătoare”, „adică nedeterminată”, pentru că „în număr nedeterminat sunt lucrurile care ar putea să fie prin *accident* (*Metaph.*, Δ, 30, 1025 a 20-25; *Phys.*, II, 5, 195 b 197 a). În interferență cu *întâmplarea* și prin aceasta cu norocul, parțial suprapunându-se, *accidentul* semnifică însă distinct. În consecință, din identitate și deosebire, în același timp, și intercondiționarea. Putând fi atât în sine, cât și prin *accident*, în cea de a doua determinație pentru că intervin varii factori nenecesari (și, de aceea, imprevizibili), cauza ia forma întâmplării. Ca într-un exemplu aristotelic despre creditorul care, nevenind în agora în vederea altui scop, își întâlnește datornicul, se poate spune că și-a încasat banii din întâmplare. Causă a înfăptuirii, întâmplarea este prin *accident*, de îndată ce creditorul ar fi putut să vină fie „să vadă pe cineva”, fie „să acționeze pe cineva în judecată”, fie „să scape de o judecată”. Motivele (cauzele) sunt „nelimitate la număr” (*Phys.*, II,

6, 197 a – 197 b). Necesare lucrurile, ca și cauzele, prin *accident*, ființa prin *accident* este (însă) cu necesitate (*ánánké einai tò symbebekós óv*), și, asemenea ei, cauza prin *accident*. Altminteri, ar însemna „că totul există în chip necesar” (*Metaph.*, E, 2, 1027 a 10). Situația, paradoxală, ar urma faptului că materia (*hylé*), „în stare să fie și altfel decât ca de obicei, este cauza *accidentului*” (*ibid.*). Aceasta, probabil, textul artistotelic fiind eliptic, pentru că materia stă ca principiu al individuației, cum avea să spună Thoma (*De ente*, 7) „*accidentele care emană din materie sunt individuale și diferențiază indivizii înlăuntrul aceleiași specii*” – *accidentia individui secundum quae etiam individua eiusdem speciei differunt ad invicem*. De altfel, scolastica, în genere, aduce termenului multe clarificări: distinge încă mai nuanțat între a fi prin sine – *per se* și a fi prin *accident* – *per accidens*, adaugă noi determinații *accidentului* în raport cu esența sau, din perspectiva logicii, cu cele „cinci voci” (*quinque voces*), îndeosebi cu cele mai apropiate ca sens („pentru a delimita exact propriul și diferența, trebuie să știm ce semnifică *accidentul*; iar dacă nu vom identifica *accidentul* nu vom fi în stare să cunoaștem perfect diferența și propriul”; Abélard, *Logica „Ingredientibus”*, 6). Îndelungata „dispută (ceartă) a universalilor” este profitabilă și pentru determinarea filosofică și logică a *accidentului* (2). În logică, *accidentul* ca a patra „voce” – noțiune (gr. *kategórema*; lat. *praedicabile*) după propriu, definiție și gen, la Aristotel (în *Topica*) și ca a cincea, după gen, specie, diferență și propriu, la *Porphyrios*, în *Introducere – Eisagoge – la Categoriile lui Arist. Despre cele cinci voci*) și, mai departe, la comentatorii latini și în scolastică. Fără să fie propriu, definiție sau gen, prin raportare, *accidentul* numește „ceea ce poate să aparțină și să nu aparțină

unuia și aceluiași lucru..., cum de exemplu: ...nimic nu se opune ca același lucru să fie când alb, când nealb” (*Top.*, I, 5, 102 b). Distinct de celelalte, *accidentul* este însă în seria lor, putând fi enunțat despre mai multe. Totodată este și comunicabil: toate în măsură să treacă în condiția propriului, deși temporar (când numai un singur om, „este așezat”) și relativ (când „cel așezat”, se particularizează în raport cu „cei care nu sunt așezați”). Dar nu poate să stea ca gen sau diferență specifică („niciodată diferența și genul nu fac parte din *accident*”), nici, în consecință, ca definiție. Acesteia chiar i se opune, nefiind definitoriu; totuși, definiția îl presupune. Propriul, genul și *accidentul* „țin într-un anumit sens de natura definiției” (VI, 6, 144 a; I, 6, 102 b). În identitate, cât este predicabil el însuși, dar și în deosebire, prin toate acestea în vederea acestora, *accidentul* (ca, la rândul lor, și propriul, definiția sau genul) obligă la o determinare riguroasă, operațiune posibilă prin *locurile comune* și necesară în dublă ordine: pozitivă (pentru de-limitare) și negativă (în scopul prevenirii sau respingerii erorilor). Într-o descriere sumară, un prim „loc comun” constă în evitarea asimilării predicatului (care aparține subiectului „într-alt fel”: ca gen, propriu sau definiție) cu *accidentul* (Dacă cineva ar spune că „numai accidental albul este o culoare” ar greși față de gen, pentru că nu accidental albul este o culoare, culoarea fiind genul său). În al doilea rând, în cazul în care s-a afirmat sau s-a negat universal apartenența unui *accident* (atribut accidental) la un subiect, se impune o cercetare metodică, specie cu specie, dar nu „individ cu individ, care sunt fără de număr”. Este, apoi, necesară definirea atât a subiectului, cât și a atributului *accidentului* (care stă ca predicat, mai cu seamă a acestuia din urmă), pentru a-l identifica exact, ca *accident* sau ca alt

predicabil. În caz de omonimie, trebuie o delimitare riguroasă, altfel știind că „termenul are mai multe sensuri”, „respondentul va riposta că s-a discutat nu despre sensul pus de el la îndoială, ci despre celălalt”. Procedul este sofistic (în sofismul și numit al omonimiei sau echivocului). De altminteri, nici nu este singurul în același context, în mare cu aceeași structură fiind folosit, „pentru abaterea argumentării” și acela care constă în deplasarea de la subiectul disputei către altul, numai în aparență în identitate sau asemănător. Alte „locuri comune”: privitoare la atributele contrarii (dacă *accidentul* unui lucru are un contrar, „trebuie să cercetăm dacă acesta aparține subiectului căruia îi aparține *accidentului* în discuție. Dacă îi revine este exclus celălalt, fiind imposibil ca aceluiasi subiect să-i aparțină în același timp două contrarii, ca în propozițiile: «a face bine prietenilor» și «a face rău prietenilor», «a face bine dușmanilor» și «a face rău dușmanilor», «a face bine prietenilor și a face rău dușmanilor», «a face rău prietenilor și a face bine dușmanilor»); privitoare la atributele *accidentului* contradictorii (pentru a se preveni asupra erorilor care rezultă din răsturnarea ordinii termenilor din „opoziția contradictorie” ca în exemplul: „dacă omul este un animal, ceea ce nu este animal nu este om”. Or, adevărul este posibil numai în: „dacă non-animalul nu este om, omul este animal”, căci „non-animalului îi urmează non-omul”, dar nu și non-animalul, non-omului; despre termenii înrudiți și derivați; aplicabili asemănării; despre termenii adăugați; despre limitele punerii în comparație valorică a accidentelor („cercetarea se referă... la cele apropiate și în fața cărora stăm la îndoială în ce privește opțiunea” și nu la cele „foarte depărtate”, ca fericirea și bogăția); cu privire la valoarea *accidentului* (ce preferăm, dintre cele comparabile: curajul la bătrânețe și

prudența la tinerețe? Dar la tinerețe „curajul este cu mult mai necesar” și prudența, mai posibilă la bătrânețe; ce preferăm și dintre cele necomparabile: dreptatea, curajului, prietenia, bogăției?); aplicate fără comparație; referitoare la „probleme/particulare”: „dacă ceva care aparține tuturor cazurilor, aparține și unora” În mișcare inversă, se impune însă prudență, pentru a nu da în mod ilicit universalitate „unei probleme formulate particular” (*Top.*, II, 2, 109 a; 109 b; 3, 110 a; 5, 111 b; 7; 113 a; 8, 113 b; III, I, 146 a; III, 6, 120 a). Comentându-l pe Arist., Porph. îl și completează, chiar dacă în registru minor. Dar, oricum ar sta lucrurile, accentele pe care le pune, precizările, apropierea și distincțiile pe care le face sunt, incontestabil, utile în hermeneutica filosofică și logică a *accidentului*. În mod deosebit, rețin atenția cele privitoare la ceea ce au comun și la deosebiriile dintre *accident*, pe de o parte, și gen, specie, diferență și propriu, pe de alta. Cu genul, *accidentul* are comun „faptul de a se enunța despre mai multe”, dar se deosebește prin aceea că este „ulterior”, subzistă „la indivizi”, se enunță „în felul de a fi și de a se comporta al fiecărui lucru”, iar „participația” la sine, poate fi mai intensă sau mai slabă. La genuri însă „lucrurile participă în mod egal”. Aceeași determinație, de a se enunța despre mai mulți, îl apropie și de diferență și de specie. Dar îl separă de diferență faptul că, într-un fel, accidentale sunt ale „mai multor” lucruri și în altul că „sunt învăluite”, subiectele „nefiind primitoare de un singur *accident*, ci de mai multe”. Iar de specie, că sunt „posteroare”, „au o natură accesorie” și participarea lucrurilor la ele „se face inegal”. În fine, față cu propriul, *accidentul* este asemenea, pentru că cele „în care sunt considerate” nu pot să subziste nici fără unul, nici fără celălalt, cum omului (ca om) îi este propriu să rătăcească, și